

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 FEBRUÁR

II. ÉVF. 2. SZÁM.

A hatvanéves Kodály és a magyar kórusművészet

A Z 1942. ÉV Kodály Zoltánnak, a nagy magyar zenei fejedelemnek születését hozza emlékünkbé. Ennek hatvanadik fordulóját ünnepli ország-világ. Kodály mesteri kezével szőtt szűrvesz magára a magyar énekes- és hangszeres világ. Díszbe öltözik a tudományos élet is. Mert Kodály mindenkinek adott, bőkezűen osztva lelkének gazdag ajándékait. Eleinte sokan nem akarták, talán nem is tudták ezt a kincset észrevenni. Amikor már külföldön diadalmaskodik a Kodály-zene, itthon kevesen vallják magukénak, csak azok, akik valóban magyarul éreznek. A többség elzárkózik előle. Nem is értheti, mert az idegen szellemű rossz zene olyan mélyen kapaszkodott a nemzettestbe, hogy azt gyökeresen kiirtani máig sem sikerült.

A hitetlenek taborának fokozatos gyengülésével azonban erősödik a hívők serege. „Mindennap meghal az új eszmének egy-egy ellenzője — mondja Sík Sándor —, s mindennap születik valaki, aki már ebben nő föl“. Lassan-lassan sokan születtek, és sokan nőttek föl! Kodály nem erőszakolta műveinek megszólaltatását. Ezt ellenzői és üldözői hirdették. Egyetlen tanítványa sem tud arról, hogy örök élményű tanítási óráin saját műveiről szólt volna. Zenejének máshol sem volt személyes propagálója. A valódi érték előbb-utóbb utat tör magának a maradiság, sőt a tudatlanság hegy-óriásán keresztül, mesterséges robbantás nélkül, a lángelme természetes erejével. Így terjedt el Kodály zenéje is, magától. Kodály művészete nem öncélú, hanem egyetemes, nemzeti. „Nem kodályizmus kell — írja nekem a Mester egyik levelében, — hanem művészet és magyarság, hívják bárkinek, aki ezt képviseli.“

Amikor tehát Kodályt 60-ik születése évében a magyar nép az emlékezés hangján hálával idézi, s hazafiúi szeretettel köszönti, evvel voltaképpen magát becsüli meg. Hálásak lehetünk Istenünknek mi magyarok, hogy őt nekünk adta. Hosszú volt az út az általános elismerés állomásáig! Sok munka, törődés, vajúdás, fajtájáért való aggódás, nem egyszer megnemértés kísérték. De történelmi hivatástudata nem hagyta nyugodni s ma a hatvanéves Mestert büszkén és boldogan vallja magáénak a megnagyobbodott Magyarország!

1882. december 16-án — ugyanazon a napon, amelyen Beethoven — Kecskeméten született. A híros városban ringott a bölcsője. Ovodás és kisiskolás korát Galántán tölti. Az elemi iskola ülteti lelkébe azt a magot, amelyből később világhírű gyermekkarai virágoznak ki. A szülői otthon egészséges, tiszta zenei légköre alkotó hajlamának szerencsés melegágya. A nép dalaiban, táncaiban való gyermekgyönyörködése a magyar népzene felé vonzódásának kezdeti megnyilatkozása. Kilencéves korában Nagyszombatba kerül, ahol atyja állomásfőnök. Középiskolai tanulmányait az itteni katolikus gimnáziumban végzi s hamarosan bekerül a székesegyház kórusába. Így ő is, mint a világ nagy zeneszerzőinek legtöbbször, az Isten házából indul el, s zenei pályáját énekesfiúként kezdi. Az Úrnak nyílnak meg először éneklő ajkai. Hozzá szól először lelkének húrjain. Itt jegyzi el magát az egyházi zenével. A szent-zene hangjai megihletik, s már 15 éves korában misét, offertoriumot, Ave Mariát ír. Majd zenekari nyitányt és kisebb kamarazene-műveket alkot. Érettségi után Budapestre a zeneakadémiára és az Eötvös-kollégiumba kerül. Párhuzamosan folytatja művészi és tudományos tanulmányait. Ezeknek befejeztével zeneszerzői, — tanári — és bölcsészdoktori oklevelet szerez.

Már ebben az időben mind tudományos, mind zenei téren figyelemreméltó eredményeket mutat fel. Elhivatottsága és küldetése azonban a zene művelését jelöli ki élete főcéljául. Sokat foglalkoztatja a magyar zene megvalósításának földadata. Fajunk zenéjének hátramaradottsága elhatározó lépésre serkenti: valóra váltani Liszt Ferenc álmát, „neki vágni Magyarországot legpusztább vidékeinek.“

1905-ben indul el népdalgyűjtő útjára: a magyarság zenei kincseinek keresésére, kiásására és feltárására. 1906 óta Bartók Bélával együtt folytatja ezt a munkát. Talán nem véletlen, hogy ebben az időben szólal meg Ady Endre „Új verseivel“ és Bartók modern zenekari szvitjével. „A három géniuszt — írja Szabolcsi Bence — ki itt útján elindult, végzettszerű elhivatottsággal tör utat annak az új gondolatnak, hogy a magyarság legmélyebb lényege még felfedezetlen, hogy a magyar föld lebéklyózott energiái felszabadítóikra várnak, s ez energiák nélkül nincs alkotás, nincs nemzet, nincs kultúra.“

Az első világháború kezdetéig tartó szakadatlan gyűjtőmunka eredménye: a több ezer dallam. Ezekből az ősi, egyetemes magyar kultúra hangja csendül ki. A kibányászott kincs további sorsát illetően Kodályra nagy földadatok várnak. Az új zenének az ősi népzeneből kell kikristályosodnia, felvértezve a nyugati tudás fegyverzetével. Csakis így lehet odaállítani, egyenrangú tényezőként, a nagy nemzetek zenéje mellé. Kodály Berlinbe, majd Párisba utazik, s onnan — különösen Debussy hatása alatt — a nyugati tudástól megizmosodva tér haza. 1907-ben elfoglalja a zeneművészeti főiskola zeneszerzéstani katedráját. Tisztán látja teendőit mind a nevelés, mind az alkotás terén. „Tökéletesen művészi, magyar énekelni- és zenélnivalót kell adni a magyarnak. Ez forraszt össze bennünket, s a külföld előtt is megbecsülést és tiszteletet szerez. A zenének át kell mennie a mindennapi életbe, hogy ne csak ünnepi

aktus legyen. *Jó zenét kell adni — mondta Kodály — hogy megkedveljék. Eddig nem volt mit megkedvelni.*“

Ezekkel a gondolatokkal fog hozzá az ifjú művész a magvetéshez, a kemény magyar zenei ugar szántásához. Bármerre tekint, mindenütt hiányokat lát. Küldetésének tudatában kezdi el a mult mulasztásainak helyrehozását. Bizva tudásában, a magyar faj iránti olthatatlan szeretetében, népének építő erejében és jövőjében, a nagy harc megvívását, a végső győzelembe vetett rendíthetetlen hittel bátran vállalja. Kemény munka és szívós ellenállás után, sok rosszakarat és tudatlanság viszontagságaival dacolva, tervszerűen hódítja meg a területeket. Legyőzi a rosszat, s nyomában új zené fakad. A szegényes, dohoslevegőjű, omladozó zenei kunyhók helyébe erős, egészséges, hatalmas palotákat emel. A kopár muzsika földjét termékennyé varázsolja, hogy minden magyar testvére számára biztosítson magyar stílusú zenei hajlékot s vitamindús zenei táplálékot.

A külön-külön és együttesen idegen nyelven beszélő hangszereket, énekhangokat tanítgatja magyar szóra, az 1906—1920 közötti időben termő s már akkor a külföld előtt is nagyraértékelt zenekari-, kamarazene-, zongora-, hegedű-, gordonka- és szólóének műveivel. 1923-ban kerül bemutatásra, s indul világhódító útjára „*Psalmus Hungaricus*“ című magyar zsoltára, a magyar léleknek, hitnek, reménységnek csodálatos fohászkodása, az igazi magyar zene első monumentális alkotása.

De nemcsak ezeket a tájakat kellett bejárnia, és meghódítania. Sok helyen van még szükség a kodályi-magyarosításra. Figyelme a színpad felé fordul. Megírja az első népi daljátékot, a „Háry Jánost“. Majd ezt követi a „Székelyfonó“. A magyar népzene ezekkel bevonul az operaházba, s így megnyílik útja a városi lakosság szélesebb köreihez. Az előbbi, szvit formájában az egész világon hangversenyek küzkedvelt műsordarabjává lesz. Kodályt azonban nem kápráztatják el a sikerek. *Nem magáért muzsikál. Művein keresztül egy nemzet hangja szólal meg.* Kodály akkor örül, ha fajtája meghallja ezt a hangot. Először bátortalanul, de megszólal a visszhang: a csákvári földművesek ajkán „Háry János“ dallamai csendülnek föl (1929), a budapesti és a pápai polgári leányiskolások lelkét a „Székelyfonó“ dallamai igézik meg.

Zenekar, hangszerek, színpad tehát már kaptak szép magyar zenei öltözetet. Az énekesek apraja-nagyja azonban még idegen dallamokkal küzködik. Itt pedig égetően sürgős a tennivaló! Erről a területről különösen sok ellenséget kell kiűzni. A magyar nézők, rétek virágos kertjében nagyon elszaporodott a gaz. Tisztogató munkája dalaival és népdalfeldolgozásaival gyomlálja, nyesegeti az idegen hajtásokat. Az előbbiekkal énekesek számára ad eddig nem ismert mélységű, színmagyar énekelnivalót. Népdalfeldolgozásaiban pedig az emberi élet minden vonatkozását tökéletes formában és gazdag tartalommal kifejező régi dallamok új szint, csodálatos kiteljesülést nyernek. Ezek a feldolgozások mesteriek. Kodály sohasem átíró, hanem mindig önmagából teremtő. Egyöntetűen beszél a magyar muzsika anyanyelvén, mert mindenütt a nemzeti lélek titká szól ki belőle — állapítja meg Molnár Antal. Feldolgozásaiban

dallam és ellenpont egyazon lélekből sarjadt. Lelke úgy forrott össze a magyar népdallal, mint Baché a koráléval.

Kodály tudja, hogy mélyebb zenei műveltség mindig csak ott fejlődhetett ki, ahol ennek ének volt az alapja. Már színpadi zenéjéből és a „Psalmus“-ból is kitűnik, hogy mennyire szíve szerint való az ének. Különösen közel áll a „nagy harmónia kialakításához“ a közösségi érzést teremtő karének. „Nekünk tömegeket kell a zenéhez vezetni — mondta nekem egyik beszélgetésünk során. — A hangszerkultúra sohasem lehet tömegkultúra. Ezer hangszert játszó ember közül alig egynek a keze alkalmas arra, hogy húszévi tanulás után legyőzze a technikai nehézségeket. Mi lesz a többivel? Ezeket is elválaszthatja a zene lelkétől a hangszer, amelylyel esetleg csak a kezük érintkezik. Ebben a drága világban figyelemreméltó hangszer a gége. *Milyen más kapcsolat az a zene lelkével, ha valakinek saját testében szólal meg a zene!*“

Jól felszerelt szellemi hadseregével tehát az énekes-zene meghódítására indul. Megteremti a minden ízében magyar dal- és énekkari művészetet. *Igazi hangszere az énekhang.* Énekes művei a magyar szó zenéjét zengik. A magyar tájat, a magyar földet jelenítik meg.

Kodály álma: a magyar zenélő közösség kialakítása, az éneklő Magyarországnak. Beteljesülésének útja csak a társaséneklésen, az énekkaron át vezethet. De az énekkari kultúra palotájának építését alulról kell kezdeni. Kodály mindenekelőtt az „alápincézésről“ gondoskodik. A közös magyar énekszót először a gyermekek ajkán szólaltatja meg. „*Senki sem túlságosan nagy arra — mondja —, hogy a kicsinyeknek írjon. Sőt igyekeznie kell, hogy elég nagy legyen rá.* Ha Erkel Ferenc csak egy-két kart írt volna a gyermekeknek, ma többen hallgatnák operáit.“

1925—29. között jelennek meg első gyermek-kórusai, 1926-ban Borus Endre fővárosi polgáristáitól, a Wesselényi-utcai fiúktól halunk belőlük izelítőt. 1929-ben már gyermekkari hangversenyen érnek el döntő sikert.

Kodály valóban igyekezett elég nagy lenni arra, hogy a kicsinyeknek írjon. Mélységes emberszeretetével a gyermeklélek tökéletes ismerője és értékelője beülteti az ifjú szívek fogékony talajába a magyar zene palántáit. Ezek azután egész életútjukat kísérő terebélyes fává növekednek. *Kodály épen a gyermekeknek adott a legtöbbet: a nincsteleneket gazdagokká tette.* Mintha körükben érezné magát a legotthonosabban. Ifjúságát idézi velük! Gyermekkarai a játékos derű, a gondtalan, ujjongó öröm, üde csengés, valóságos érzés, hazafias szellem nemes ötvözete: valódi gyermeki énekdrágakövek. Egyszerűségükben is művésziek, kicsinységükben is hatalmasak. Csakis így léphettek hangversenydobogóra, válhattak világkülönlegessékké (még Japánban is éneklük!), lehettek a magyar énekkari nevelés megújulásának alappilléreivé, s magasodhattak klasszikus műremekekké.

A nagyszombati székesegyház egykori kis énekes, élete végéig hordozza, s művein át sugározza a szent-zenétől átítatott lelkének vallásosságát. Gyermekkarai között is kiemelkedő jelentő-

ségű az „Öt Tantum Ergo“ egy-, két- és háromszólamú Isten-dicsé-
rései. Ezek Kodály vallásos lelkületét vetítik elénk.

A gyermeklelkek megérezték, megértették és megszerették Ko-
dálnak az ő nyelvükön szóló hangját, és évről-évre mind több iskola
nyitja meg kapuit Kodály zenéjének befogadására. Ez újabb gyer-
mekkarok alkotására ösztönzi a Mestert. (A magyar történelem
mélységeibe hatoló „Lengyel László-játék“, és „Villő“; a népi val-
lásosságot kifejező „Jelenti magát Jézus“, „Vízkereszt“; a karácso-
nyi hangulatot tömjénező „Angyalok és pásztorok“, „Karácsonyi
pásztortánc“; a légies finomságú, álomba simogató „Esti dal“; a
klasszikus humorú „Süket sógor“; a piros hátú katicabogárkával be-
szélgető „Katalinka“; a kantáta számba menő „Pünkösddőlő“ stb.).
A karéneklés minél tökéletesebbé tételére megírja a „Bicinia Hun-
garica, bevezető a kétszólamú éneklésbe“ c. művét. Valóságos ének-
iskola, a több-szólamú éneklés előkészítő iskolája. Hézagpótló mun-
ka. Kodály egyik legnagyobb ajándéka a magyar gyermekeknek!
„Galántai Népiskola, — olvassuk az előszóban — mezítlábas pajtá-
saim: rátok gondolva írtam ezeket. A ti hangotok cseng felém öt-
ven év kódén át. Hajigáló, verekedő, fészek-kiszedő, semmitől meg
nem ijedő, talpig derék fiúk; dalos, táncos, illedelmes, jódolgó lá-
nyok: hova lettetek? Ha minket akkor effélékre (s még egyre-
másra) megtanítanak: be más életet teremthetünk volna ebben a
kis országban! Így azokra marad, akik most kezdik tanulni, hogy
nem sokat ér, ha magunknak dalolunk, szebb, ha ketten összeda-
lznak. Aztán mind többen, százan, ezren, míg megszólal a nagy
Harmónia, amiben mind egyek leszünk.“ A Bicinia darabjai mind
énekpedagógiai, mind művészi szempontból kiemelkedő jelentősé-
gűek.

Kodály gyermek- és egynemű-karainak nagyrészt női- (leány)
és férfi (diák-) kórusok is énekelhetik. De ő ezek számára külön-
külön is írt sajátos jellegű műveket. Az előbbieket („Hegyi éjsza-
kák“, „Este“) a tündéri női-hangok, az utóbbiak („Bordal“, „Huszt“,
„Katonadal“ stb.) a komor férfihangok megszemélyesítői. Az el-
csépelet dalárda-stílus magyartalan, erőszakolt, tömény harmóniak-
tól hemzsegő, dallamtalanságban sínylődő, silány tákolmányaival
szemben megmutatja, hogyan kell igazi férfikari műveket írni.
Az ő kórus-írása a polifónia, énekkari stílusa a dallami elv, a voká-
lis ellenpont. „Kodály zenéjének a szükszavú, csak a legszüksége-
sebbre szorítókozó sűrítettsége a főjellelvonása“ olvassuk Tóth Ala-
dárnál.

Legtöbb eredményt Kodály mégis az addig nagyon mostohán
kezelt vegyeskar életrehívásától vár. A világirodalom legszebb kó-
russzerzeményei minden időkben főleg vegyeskarra íródtak. A fér-
fiak és nők vegyeskara a legszélesebb skálájú, legszínesebb, legtöbb
lehetőséget nyújtó kórus-zene. Az énekszó „zenekara“, a vox hu-
mana „hangszerkirálya“. Kodály gyermekkaraival alapozta meg a
magyar kórus-zene palotáját, melynek díszes tetőzetét a felnőttek
világi-, magasbanyuló tornyát pedig egyházi vegyeskarai jelké-
pezik.

Az izzó magyarsággal és klasszikusan szövevényes szólamveze-
téssel megírt, kíséret nélküli (a capella) kórusaiban a renaissance

énekkultúra nemes hagyományai kelnek életre. A „Székely keserves“-ben, a „Molnár Anna“-ban a tragikus erdélyi lelket; a „Köszöntő“-ben, a „Mátrai képek“-ben (valóságos karszimfónia!) a de-rűsebb, színesebb Királyhágón-inneni magyarságot rajzolja élénk oly mélyen, mint semmiféle néprajzi, földrajzi leírás. Az enyészet ellentmondást nem tűrő parancsának komor hangja csendül ki az „Öregek“-ből; ennek befejező akkordja a beteljesülést hirdeti fen-ségesen. Sötét szomorúságában is az élet nagy teljességének győ-zelmes napsugarát érezteti az Ady versére írt „Akik mindig elkés-nek“. Ködösen napfényes hangulatot áraszt a „Norvég leányok“. A törhetetlen hit szava csendül ki a „Jézus és a kufárok“ című művéből, Kodály leghatalmasabb motettájából, és a vallásos zenénk csúcspontját jelentő „Budavári Te deum“-ból.

A Berzsenyi ódájára írt „Magyarokhoz“ c. bármely énekkar-típustól megszólaltatható, megrendítő kánonjából mélységesen be-lénk vésődik a költő látnoki szava; amit kötelező iskolai olvasmá-nyaink során különben csakúgy elengedünk a fülünk mellett. A ze-nekköltő ereje hatalmas életerőt ad az írott szónak, elgondolt gon-dolatnak. „Forr a világ bús tengere, ó magyar, a föld lakóit vérbe mártott töre dühös viadalra készíti“, — szól a költő figyelmeztető szava. Ébresszük fel nemzeti lelkünket, jöhet akkor ezer veszély, nem félhetünk semmitől. A nemzeti öntudatra ébredés, a veszé-lyekkel bátran való szembenézés megerősít hitünkben, küzdelmünk-ben, igazságos győzelmünkben, hiszen „nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.“ *De ez a mű, mintha Kodály önarcképe is lenne.* Elindul egyedül, nem sajnálva egészségét, sza-bad idejét, végtelen fáradsággal feltárja a magyarság zenei érzé-sének óriási kincsesbányáját, a többezernyi népdalt. Három-négy nemzedék munkáját végzi el egymaga. És ebből a feltárásból Isten adta génuszával megteremti a legmagasabbrendű magyar ze-nét, amely egyesíti a falút és a várost, az egész nemzetet. Éb-resztgeti alvó nemzeti lelkünket, a maga példájával mutat utat, hogy támadások, dühös viadatok, ezer veszély ellenére is diadalmas-kodik az erő és a tehetség!

A nagy Magvető termése beérik. Nem sokaság kell ehhez, ha-nem lélek. És szabaddá lesz népe s vele együtt tesz csuda dolgo-kat! A néppel való egyesüléséből magyar zenei nyelven beszélő, költői remekművek születnek.

Működése új, lendületes életet fakaszt a zenevilágban. Mind a tudományos élet, mind a nevelés és az alkotás ereiben friss vér kering. Híre túl jut az ország határain. Egyéni mondanivalóinak hatásától talán egyetlen mai zeneszerző sem mentesül. Mint diri-gens-művész, tudós és nevelő is új utakat, világos elveket, mód-szereket példáz a nemzetközi művészi és tudományos világnak.

Boldog az a nép, amely őt fiának mondhatja!

SZÜGI ENDRE